

Poља

robert muzil: književnost kao utopija

muzilova poetika * gagni, robert muzil—skok u neoproverljivo * magris, muzil i šavovi znakova * celer, o modernosti muzilovog pri-povedačkog stila * ješ, robert muzil kao dramski pi-sac * frize, muzilovi dnev-nici * berger, satira u mu-zilovim »neljubaznim razmatranjima« * blanšo, čovek bez svojstava * aleman, ironija i književnost * rot, robert muzil i utopija * kine, metafora u »čoveku bez svoj-stava« * nuser, muzilova te-orijska romana

danilo kiš (1935—1989)

alpar lošonc

Mnogo izvornije nego čovek jeste konačnost tubivstva u njemu, veli Hajdeger na jednom mestu. Kiš svakako uvažava ovu egzistencijalnu činjenicu: smrt, krhotine gde se smrt uvlači u život, bujanje smrti jesu njegove istinske teme. On je znao radikalnost smrti — zaista ima li radikalnijeg fenomena, koji dospeva do korena ljudske egzistencije: (Po svemu ovome »Enciklopedija mrtvih« je suma njegovih razmišljanja). Nazivao je smrt jediniom metafizičkom temom, jedinom izvesnošću naspram predanja puka i fantaziranja pisaca, koja, kao u pripoveci, »Nož sa drškom od ružinog drveta« služi raznim lukavstvima da bi izbegla žrtvovanje dece i devica, govorio o njoj kao ušću prema kojoj teku dani kao reka vremena. Ona je u očima tirana vid ispoljavanja nečeg natprirodног, nešto što je izvan delokruga instrumentalne moći. Ipak, tu se ne govori o smrti kao o nekoj čistoj transcendenci: Kiša interesuje šta živi čovek može znati o smrti — naša misao o smrti, čitamo u »Bašti i pepelu«, odmotava se sama od sebe, nošena sopstvenom težinom, gravitacionom snagom određujuće egzistencijalne činjenice. Čak se i »ljudska« etika postavlja u svetlu smrti: možemo po-kušati da kao Novski iscđedimo sve iz smrti što se izvući može.

Kiš recipira satiričare preko Borhesa: svet biva povremeno zahvaćen vatrom koja ga je sazdala, a zatim se ponovo rada da bi proživeo istu po-vest. Svet: to je rasplamsala vatra i hladni pepeo koji se sменjuju u ciklič-nom vremenu. Odatile »magiju« večnog vraćanja u njegovoj prozi, igra og-ledala, preklapanja, ponavljanja, »vrata koja se otvaraju jedan na drugog«. Pisano nije toliko ni beleženje fakata u svetlosti vatre gde se sve vidi niti pak proces identifikacije predmeta ispod pepela, koje više нико ne vidi. Ra-dost, utehu pripovedanja može da oseti samo onaj koji uspeva da se oslo-

časopis za kulturu, umetnost
i društvena pitanja
novi sad — godina XXXV
cena 20000 dinara

oktobar '89. broj 368

bodi mōre fakata, pripovedač to može samo tada kada u datosti fakta pokazuje zadatost. Montenj negde zapisuje: *imaginacija je dovoljno potpuna i raširena da bi obuhvatila kosmos kao svoj grad (l'imagination assez pleine et assez étendue pour embrasser l'univers comme sa ville)*. To jeste imaginacija koja omogućava da u pripovedanju osetimo da datost prerasta u zadatost. Ona će omogućiti da vidimo ono »mračno more u kojem nekad mrtvi nalažahu zemlju večnosti« [Krmača koja prožire svoj okot] ili »kapanje vode sa nevidljivih svodova... meljava večnosti u klepsidri vremena«. Pisati: praktikovati samo skepsu do akeze, izvežbavati stil u cilju stroge ekonomije enciklopedijske lapidarnosti ali i biblijske rečitosti.

Danilo Kiš i vizuelnost... Treba pogledati register svetlosti, rasprostiranje stvaralačke svetlosti u njegovoj prozi, one svetlosti »što prodire i kroz čvrsto stisnute kapke«, »Legendi o spavačima«, opis svetlosti koja obasja kurvu Marijetu u ambijentu ljubičastog enterijera »Posmrtnе počasti«], ili varijacije plavog u »Enciklopediji mrtvih«. Beležio sam najviše njegove razasute refleksije o flamanskim majstorima. »Pobočno postavljenе lampе«, »zaklonjene crvenim abažurom« u tom ljubičatom enterijeru sovetljavaju kao kod flamanaca. Pripovedač »Crvene maske sa likom Lenjina« govori o mogućem »flamanskom portretu« gde bi svetlost pala kroz zavesu. Na drugom mestu Kiš govori o tome da je pozitivističko prezrena formula sredine i rase primenljiva na ljude koliko je primenljiva na flamansko slikarstvo. Sećajući se na predeo rodnog kraja narator u jednoj pripoveti govori o zaledenoj reci po kojoj, kao na Brojgelovim pejsažima, »promišlu na čkaljkama deca«. Od Brojgela je Kiš mogao učiti brigu za detalje, zamah subjektivnosti, bogato opisivanje materije i atmosfere, raskoš boja ali i osećaj »trijumfa

smrti«. Od flamanaca uopšte istančanost forme, radost pripovedanja, interes za odnos svetlosti i tmine, isticanje suverenosti umetnosti protiv težu istorijskom patosu, naturalizam detalja ali i snažne vizije, posmatranje »organskog i neorganskog registra« kao delove metafizičkog jedinstva sveta.

Treba spomenuti da je bio jedan od retkih koji je na jugoslovenskom globusu mudro progovorio o problemu Srednje Evrope. Nije pao u iskušenje da simulira nepostojeću harmoniju, da inscenira koncept koji izrana iz zaboravljenosti da bi kao deus ex machina spasavao vrednosti u nestajanju, ali kao misilac sa paradigmatskim srednje-evropskim sudbinom snažno ukazao na značaj tog koncepta. Čini mi se da je osvetlio više načinost ovog koncepta u odnosu na jugoslovenski kulturni prostor — tako njegove refleksije o Krleži u ovom kontekstu bi mogle biti merodavne. Osmišljavanje paradigmatskog iskustva lutajućeg srednje-evropljanina svedeoće o etičkim motivima njegove umetnosti, o etičkoj stigmi promišljanja pojedinačnog i opštег.

Pre dva-tri meseca sam zadovoljno konstatovao kako je strogo, decidirano vukao linije razgraničenja naspram onih čija se sudbina i mišljenje gradi po standardima sredine i pragmatičkog etosa. Uostalom, sa takvom etičkom rigoroznošću je zatevao nezavisnost od vladajućih ideologija i kneževa (»Budi sumnjičav prema vladajućim ideologijama i kneževima«, »Ne budi poniran, jer kneževi bi te smatrali za slugu«). Ne mogu se oteti utisku da ima mnogo lažnog sjaja oko njegove smrti, kao da želimo zaboraviti hajke na njegovo mišljenje koje su ukazivale na bedu našeg duhovnog života. Zapravo, pitanje je da li smo uopšte spremni za recepciju njegove etičke rigoroznosti i estetske doslednosti?

držimo se distance!

(susret sa danilom kišem)

Putem telefona smo dogovorili susret. Istina, jutros u osam. Ali ni u koje drugo doba dana nisam nalazio ovog izvanrednog jugoslovenskog pisca u njegovoj sobi. A i u pospanosti dato obećanje je obećane. Tako da je sve, izgleda, u redu.

Uvodna igrarija

Otvaram se vrata lifta Hilton hotela, i upoznajemo se. Red bi bio da ovo bude uvod u radni dogovor, na kraju krajeva, sastali smo se da pripremim intervju sa njim. Za sada, ovo ipak pre odgovora uvodnoj sceni neke filmske komedije.

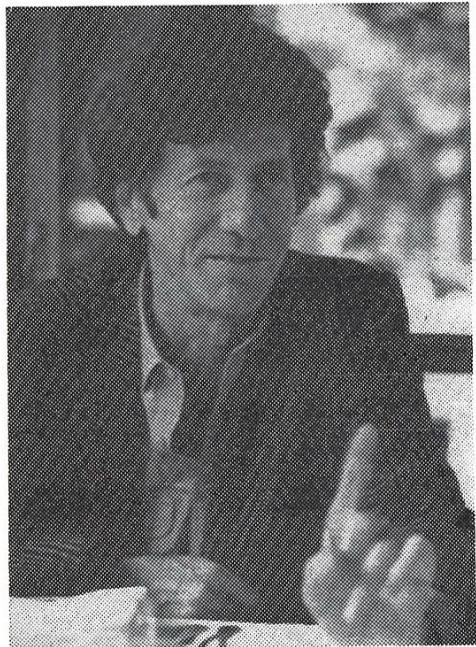
Ispostavlja se da smo trojica — novinar — na jednog pisca.

Mene bi sad zasigurno smetalo kada bismo se na vrat, na nos igrali pitanja i odgovora, umesto produbljenog, mirnog razgovora. Pouvikao bih se, kao što je i za očekivati, dok moje kolege završe posao. Danilo Kiš nas je medutim ljubazno prinudio da zajedno posedamo oko njega. Oko redosleda smo se u svakom slučaju dogovorili, insistiram na pravu poslednje reči (pitanja).

Dakle, držaću usta zatvorena i tokom dobrih dva sata čekati da mladi saradnik nedavno pokrenutog lista — koji je opet, želeo da bude prvi — konačno shvati da nije sam na svetu. Nakon njega, sledeći je kolega dnevнog lista, sa kojim zajedno »sedimo na iglama«...

U međuvremenu proučavam crte lica ovog pisca koji je izvanredno govoril madarski: poslednje vesti koje su doprile do mene bile su o teškoj bolesti. Na njemu nije odavala ni traga. Pomalo nervozan, ali to razotkriva ljubaznošću. Prijatan je sagovornik. Bar jedan od uzroka njegove nervoze uskoro biva otkriven: još od jutros putem telefona pokušava pronaći Eörsi Istvána, kako bi zajedno ručali, ali užalud. Inače ima sloboden dan, jer je to dan određen za obilazak grada, za učesnike konferencije pisaca međunarodne fonda-

cije Wheatland. Ovaj jugoslovenski pisac koji živi u Parizu, a kojeg Mala enciklopedija svetske književnosti određuje kao »srpskog« pisca, mada mu je otac madar a majka crnogorka, već je bio u Budimpešti. D. Kiš je izvanredan prevodilac, učinio je mnogo na popularisanju madar-

skog pesništva u Jugoslaviji. Ako ni zbog čega drugog, onda ga zbog toga volimo u Madarskoj, ali ipak ne toliko da ne bismo i osnovne podatke iz njegovog života mogli napisati pogrešno. A takve greške mogu se naći u pojedinim predgovorima njegovih knjiga objavljenih kod nas.

»Ja ću izgovoriti...«

Dva, tri puta, unatoč zadatom obećanju, prinuden sam ipak otvoriti usta, s ob-

zirom da je Kiš povremeno na srpsko-hrvatskom, povremeno na francuskom ubacio po koju reč ili izraz, te kako bi ubrzao tok razgovora, dobrovoljno pomazem prevodeći ih na madarski. U jednom trenutku — kada je moj kolega priupitao na kojim jezicima su mu objavljeni radovi — konačno sam se u potpunosti zaboravio i sam sam mu postavio pitanje. Jer je uočljivo da »Psalm 44« ne pominje. Onaj kratki roman, koji pre svega verno opisuje krvavo svedočanstvo žrtava fašizma.

* Ne dozvoljavam da se to delo prevede — izjavljuje odlučno.

* Zašto?

* Jer je suviše neposredno. U njemu ne ma distance. Od tada više ne pišem tako.

* Ali na madarskom je ipak objavljeno.

* To je nešto drugo: objavljeno je na vreme. TADA bih i francuskom ili engleskom prevodioci dozvolio da ga prevede. SADA to ne preporučujem ni madarskom.

Valjda je bilo suvišno da ga o tome da je ispituje. Pokrenula se jedna tema, jedna veoma važna tema u životu D. Kiša i u njegovoj literaturi. Ne može biti slučajnost: nakon samo nekoliko minuta, kada je razgovor »višeslojnom inicijativom«, »šarenilom nacionalnih odnosa«, »srednje-ističnim evropejstvom«, Beogradom, Budimpeštom, Parizom i još koječim obilazio poput mačke »vruću kašu«, pisac se neočekivano nasmejao i rekao:

* Izgovoriću ono što se vi, izgleda ne usudujete: moja sudbina je sudbina jednog jevreja. Jednog tipičnog evropskog jevreja.

A možda novinar koji ga je intervjuisao nije ni mislio na to.

Intermezzo

Neotesano bi bilo dva puta uzastopce goniti divljač kroz isto šiblje, ako želimo da je oslobođimo. Dakle: neću više podrobno ispitivati Kiša o tome šta za njega